

JERZY LODOWSKI

Z BADAŃ BARDA ŚLĄSKIEGO W 1962 ROKU

W sierpniu 1962 r., w ramach badań zespołu Niemczy, przeprowadzone zostały wywiadowcze prace archeologiczne na grodziskach w Bardzie Śląskim, pow. Ząbkowice. Celem ich było: 1) uściślenie położenia stanowisk obronnych; 2) stwierdzenie stanu zachowania; 3) oznaczenie miąższości warstw kulturowych i czasokresu ich powstania.

W Bardzie Śląskim zachowały się pozostałości po trzech grodach: 1. Grodzisku kasztelańskim. 2. Wczesnośredniowiecznym grodzisku w kolanie rzeki Nysy Kłodzkiej. 3. Grodzisku średniowiecznym położonym na stoku (?) Góry Kaplicznej.

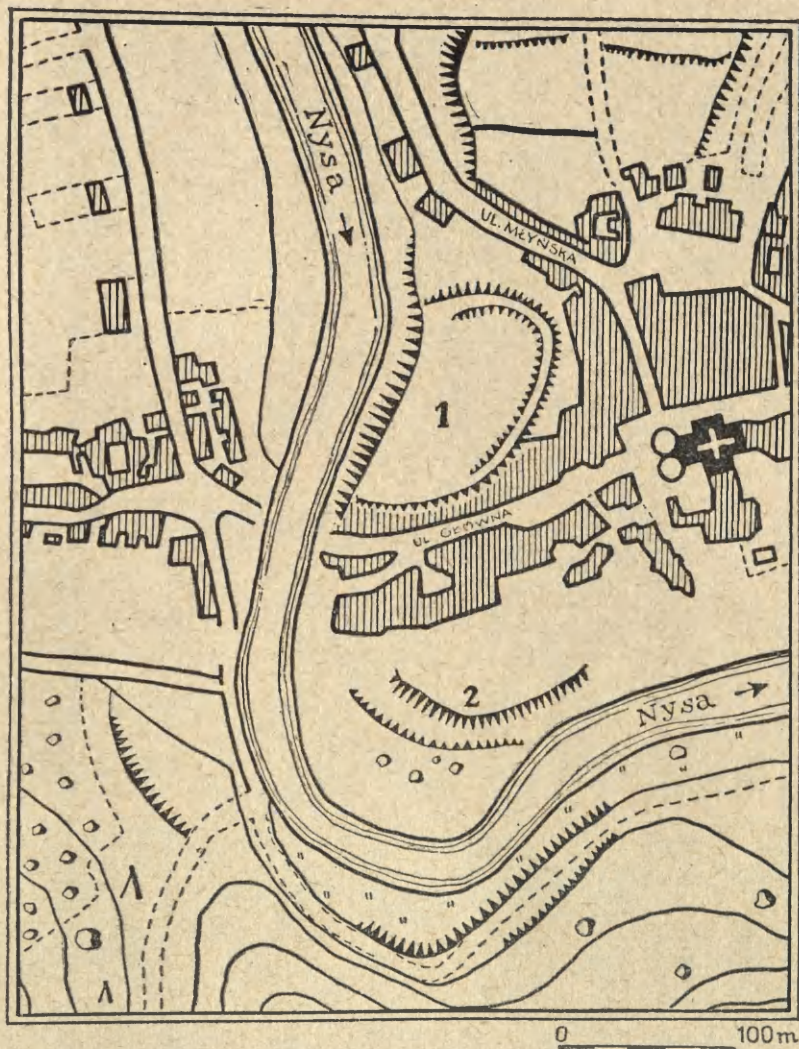
Grodzisko oznaczone przez nas na planie nr 1 (ryc. 1), uważane w literaturze za kasztelańskie¹, położone jest na lewym skalistym i stromym brzegu rzeki Nysy Kłodzkiej. W kierunku północno-zachodnim i południowo-wschodnim od przełomu rzeki rozciąga się pasmo Gór Bardzkich, których najwyższe wzniesienia dochodzą do 750 m n. p. m. Rów Nysy Kłodzkiej dzielący Sudety na Środkowe i Wschodnie stanowi jedną z naturalnych dróg łączących Czechy przez Kotlinę z Dolnym Śląskiem.

W chwili obecnej obszar zajmowany przez grodzisko znajduje się w trójkącie wyznaczonym przez ulice: Główną, Młyńską oraz brzeg Nysy Kłodzkiej. Kształt grodziska wyznacza wał tworzący linię nieregularnego półkola od strony północnej, wschodniej i częściowo południowej. Granicę zachodnią stanowi skalisty brzeg rzeki, który wznosi się prawie prostopadle do wysokości 15 m. Długość grodziska mierzona wraz z rozsypiskiem wałów po osi północ—południe wynosi około 150 m, szerokość po osi wschód—zachód około 75 m. Najokazalej zachowały się wały, których szerokość od strony północnej i wschodniej (mierzona u podstawy) waha się w granicach 20—30 m. Wysokość ich mierzona od strony zewnętrznej dochodzi miejscami do 9 m, zaś od wewnętrznej waha się w granicach 2,5—3 m. W obrębie majdanu można wydzielić dwie płaszczyzny — północną, wyżej położoną, o wymiarach około 55×50 m i, niższą, południową, o wymiarach około 70×55 m. Różnica poziomów obu płaszczyzn zaznaczona przez wyraźny uskok waha się w granicach jednego metra.

Drugie z grodzisk w Bardzie oznaczone na planie nr 2 (ryc. 1) położone jest w kolanie rzeki Nysy Kłodzkiej. Zachowało się ono fragmentarycznie w postaci nasypu wysokości około 3 m, okolonego od południa widoczną jeszcze fosą o szerokości do 8 m. Płaszczyzna nasypu (majdan?) zachowana jest na przestrzeni 65×20 m.

Trzecie z grodzisk w Bardzie Śląskim położone jest na stoku Góry Kaplicznej. Obiekt ten przez pewien okres identyfikowany był w literaturze jako grodzisko kasz-

¹ F. Geschwendt, *Wie die Kastelanei Wartha entdeckt wurde*, „Altschlesische Blätter”, R. 16: 1941, s. 20.

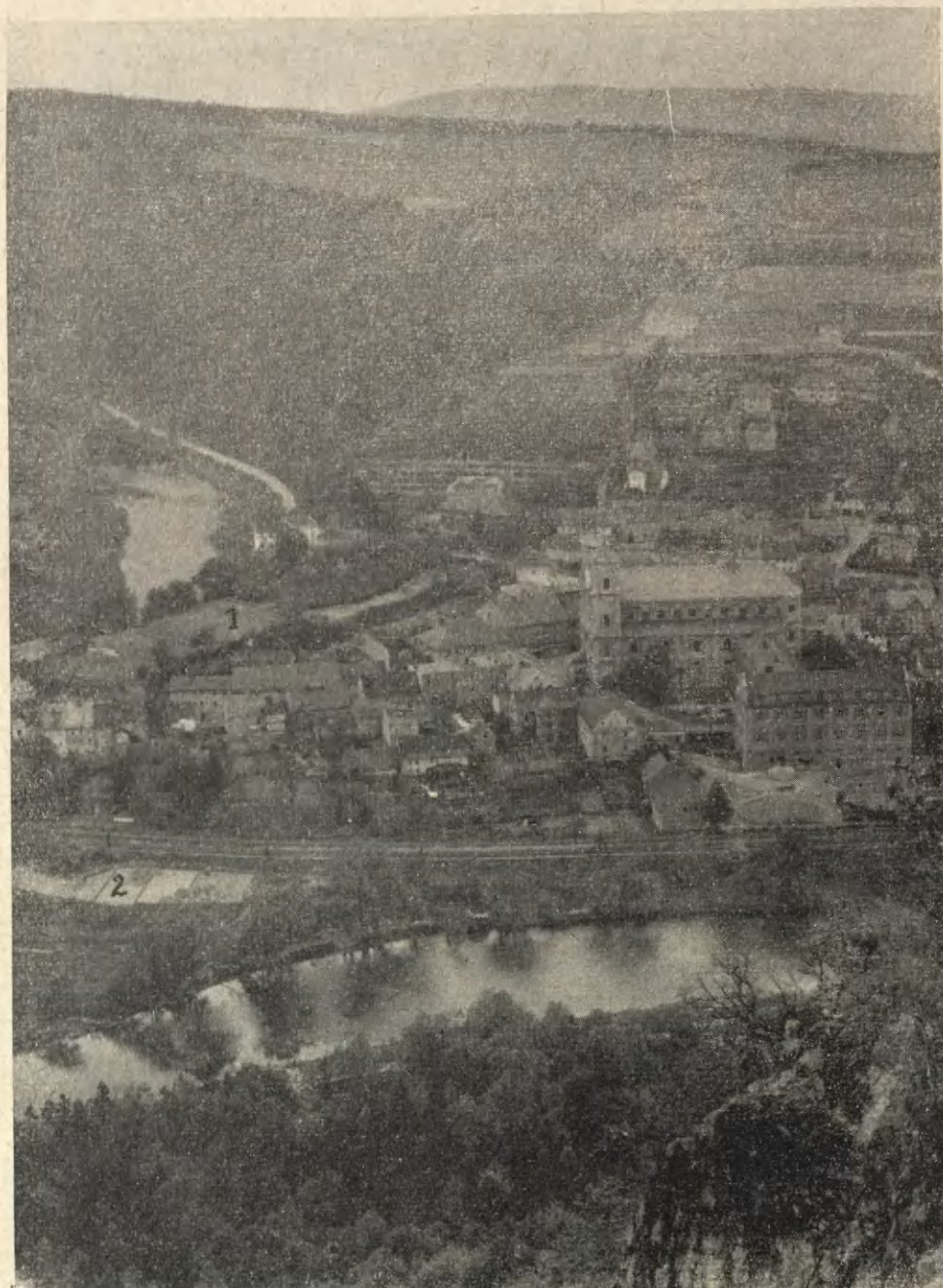
Ryc. 1. Bardo Śląskie. Plan sytuacyjny grodzisk wg Władysława Filipowiaka

telańskie² wzmiankowane w dokumentach historycznych z XII i XIII wieku. Późniejsze badania wykazały, że są to ruiny średniowiecznego zamku.

Żaden z wyżej wymienionych obiektów nie był dotychczas systematycznie badany. W okresie międzywojennym ograniczono się jedynie do penetracji powierzchniowej. W archeologicznej literaturze niemieckiej do 1944 r. ukazywały się krótkie wzmianki sygnalizujące o znaleziskach licznych ułamków naczyń wczesnośredniowiecznych³.

² M. Hellmich, *Burg und Kastelanei Bardo*, „Altschlesische Blätter”, R. 8:1933, s. 78, i O. Vug, *Schlesische Heidenschanzen, ihre Erbauer und die Handelsstrassen der Alten*, Grodków 1890, s. 147.

³ „Altschlesischen Blätter”, 1934, s. 83, 103; 1936, s. 39 i 167; 1942, s. 187.

Ryc. 2. Bardo Śląskie:

1 — grodzisko kasztelańskie; 2 — grodzisko nr 2

Fot. Arch. Muz. Archeol. we Wrocławiu, inv. 9451.

Przeprowadzone w początkach sierpnia 1962 r. prace wywiadowcze na grodzisku kasztelańskim ograniczono do dwóch sondaży oraz wykonania szczegółowych pomiarów i szkicu grodziska.

Sondaż I, o wymiarach 2,5×2 m, założony został na majdanie północnym i wyeksplorowany do calca, który wystąpił na głębokości 1,2 m. Zawartość kulturową sondażu stanowiło 200 ułamków naczyń glinianych, grudki polepy i kilkadziesiąt kości zwierzęcych. Skorupy pochodzą z naczyń obtaczanych, najczęściej — średniej wielkości o esowatym profilu. Powierzchnie ich w górnych i środkowych partiach zdobione są ornamentem w postaci rytych dookołnych żłobków, skośnych nacięć poniżej szyjki i różnych odmian linii falistych.

Ryc. 3. Grodzisko kasztelańskie od strony północnej

Fot. Arch. Muz. Archeol. we Wrocławiu

Sondaż II, o wymiarach 3×2 m, założony na wale w celu uchwycenia ewentualnych śladów konstrukcji wyeksplorowany został do głębokości około 2,5 m. Odkryte nawarstwienia i układ resztek zwęglonych belek pozwalają jedynie na stwierdzenie, że wał w partii środkowej był skonstruowany z drewna i ziemi.

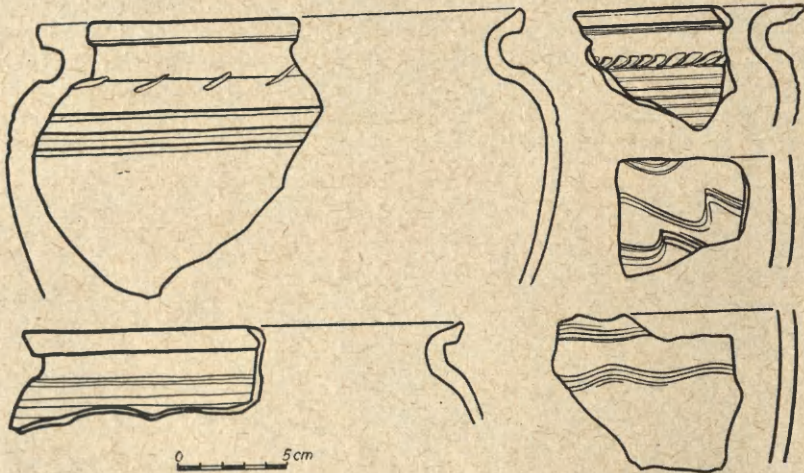
Ceramika z Barda posiada liczne analogie na wczesnośredniowiecznych stanowiskach tego typu i można ją datować od X w. (?) do połowy XIII wieku⁴. Nieliczne ułamki naczyń zebrane z powierzchni grodziska nr 2 wydają się nieco późniejsze od ceramiki z grodziska kasztelańskiego. Nie jest jednak wykluczone, że oba obiekty stanowią jednolity zespół osadniczy.

Morfologia terenu sugeruje, że nasyp oznaczony jako grodzisko nr 2 jest pozostałością podgrodzia powstałego nieco później niż gród kasztelański w związku z przestrzennym rozwojem osady w Bardzie. Zagadnienie to być może zostanie wyjaśnione w toku dalszych badań wykopaliskowych.

Gród w Bardzie położony przy starym trakcie handlowym, sięgającym tradycjami

⁴ F. Geschwendt, *Zur Gliederung der Schanzen bei Wartha*, „Altschlesien”, R. 9: 1940, s. 175; J. Kramarek, *Badania na grodzisku Gramolin i Grodiszczu, pow. Świdnica, w 1960 r.*, „Silesia Antiqua”, t. 4: 1962, s. 241; G. Raschke, *Das Alter der frühgeschichtlichen Wehranlagen von Oberschlesien*, „Altschlesische Blätter”, R. 12: 1937, s. 136.

okresu rzymskiego, od momentu swego powstania spełniał ważną rolę strategiczną. Usytuowany na południowym pograniczu Ślążan już w X. wieku mógł wchodzić w system grodów, które wraz z przesieką miały na celu obronę środkowego odcinka podgórza Sudetów.

Ryc. 4. Bardzko Śląskie. Ceramika z sondażu 1

Rys. W. Hadyńska

Pierwsza wzmianka historyczna o grodzie w Bardzku zawarta jest w Kronice Kosmasa i dotyczy roku 1096⁵. W końcu XI w. i na początku XII wieku gród w Bardzku był terenem ostrych walk polsko-czeskich. Zdobyty w roku 1096 przez Brzetysława Czeskiego pozostał w rękach czeskich jeszcze do 1124 r.⁶ W bulli Hadriana IV z 1155 r. gród w Bardzku wymieniony jest jako kasztelański obok Niemczy, Strzegomia, Otmuchowa, Gramolina i innych⁷. Wzmianka zyskuje potwierdzenie prawie 100 lat później w bulli Innocentego IV, wydanej dla biskupstwa wrocławskiego w 1245 r., gdzie obok innych grodów kasztelańskich na dziewiątym miejscu wymienione jest Bardzko⁸. Znany jest również kasztelan Bardzko, Sobiesław, który występuje jako świadek w dokumencie wydanym w 1203 r. przez Henryka Brodatego z okazji fundacji klasztoru cysterek i wytyczenia granic włości trzebnickiej⁹.

Najwcześniejsze wzmianki historyczne wraz z wstępnymi wynikami badań archeologicznych i analizą topograficzną obiektów w Bardzku pozwalają na wypowiedzenie kilku hipotez.

⁵ *Kosmová kronika česká*, księga III, s. 146.

⁶ *Słownik starożytności słowiańskich*, 1961, s. 87.

⁷ K. Maleczyński, *Cod. dipl. Siles.*, nr 35, przypis 11.

⁸ T. Milewski, *Dwie bulle wrocławskie z lat 1155—1245*, „Prace Filologiczne”, R. 6, s. 450.

⁹ K. Maleczyński, tamże, nr 103, przypis 122.

Oprócz źródeł bezpośrednio dotyczących grodu znamy również przekazy historyczne odnoszące się do kościoła w Bardzku. I tak w roku 1189 — Zyrosław, biskup wrocławski, nadaje za zgodą kapituły wrocławskiej joannitom kościół N. P. Marii w Bardzku wraz z dziesięcinami czterech wymienionych wsi (tamże, nr 67, przypis 4). W roku 1203 — Cyprian, biskup wrocławski, zatwierdza zakonowi joannitów nadania uczynione przez swego poprzednika Zyrosława (tamże, nr 98, przypis 7). W roku 1210 kościół w Bardzku nadany zostaje klasztorowi w Kamieńcu (tamże, nr 142, przypis 6).

1. Wzmiankowany w źródłach pisanych gród w Bardzie to najprawdopodobniej grodzisko nr 1. Przemawiają za tym — doskonałe położenie strategiczne, wielkie walory obronne, jak wysokie skaliste położenie, monumentalne wały i zgodność chronologiczna źródeł archeologicznych z pisanymi.

2. Wyżej wymienione warunki całkowicie odpowiadały wymogom grodu kasztelańskiego, który stanowił siedzibę kasztelana wraz z załogą wojskową i lokalnymi władzami administracyjnymi.

3. Zachowane fragmenty nasypu w kolanie rzeki Nysy Kłodzkiej są prawdopodobnie resztkami umocnień podgrodzia zamieszkałego przez ludność skupiającą się obok grodu.

4. Grodzisko średniowieczne położone u stóp Góry Kaplicznej jest najprawdopodobniej ruiną po murowanym zamku rycerskim, na co wskazują resztki murów, które były widoczne jeszcze w okresie międzywojennym.

*Zakład Archeologii Śląska IHKM PAN
we Wrocławiu*

JERZY LODOWSKI

A NOTE ON THE INVESTIGATIONS AT BARDO ŚLĄSKIE IN 1962

Remains of three castles have been preserved at Bardo Śląskie, district of Ząbkowice: 1) a castellan's castle, mentioned in the written records from the 11th, 12th and 13th centuries (fig. 1/1; 2) an early medieval castle, fragmentarily preserved in the bend of the Nysa Kłodzka river; 3) a medieval castle situated on the slope of the Kapliczna Góra.

Examinations of the castellan's castle carried out in 1962 included test borings and detailed measurements of its extent. Maximum size of the earthwork approaches 150 by 75 m. On the outside the rampart attains about 9 m. in height. The enclosed space comprised a culture layer 1 m. thick with early medieval pottery and other objects.